

A MOHÁCSI III. SZÁMÚ TÖMEGSÍR ÚJ KUTATÁSA

BERTÓK GÁBOR¹ – NEMÉNYI RÉKA² – PÁLFI GYÖRGY³ – SIMON BÉLA⁴

Magyar Régészet 11. évf. (2022) 1. szám, pp. 44–53. <https://doi.org/10.36245/mr.2022.1.2>

A pécsi Janus Pannonius Múzeum külső partnerek bevonásával 2009-től felújította az 1526-os mohácsi csata régészeti kutatását (ld. BERTÓK ET AL. 2020, 107–118) azzal a céllal, hogy az ütközet 500. évfordulójára megvalósulhasson a sorsdöntő eseménysor helyszínének pontos azonosítása, eseménysorának rekonstrukciója, és a csatában elhunyt katonák végső nyughelyének tudományos vizsgálata. E kutatás reményeink szerint lehetővé teszi azt is, hogy a nemzeti emlékhely kibővítése után a magyar hazáért végső áldozatot hozó hősokeket végső nyughelyükre helyezték. Mindez jó alkalmat jelent arra, hogy összefoglaljuk a legfontosabb korábbi kutatásokat és a 2020–21-ben végzett régészeti feltárás eredményeit.

Kulcsszavak: mohácsi csata, tömegsír, csatatér

BEVEZETÉS

A Janus Pannonius Múzeum és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem (PPKE) Régészettudományi Intézete, valamint a hozzá kapcsolódó Régészeti Térinformatikai Laboratórium között 2016 óta fennálló együttműködésre alapozva a résztvevők a csatatérkutatást 2018 őszétől a Mohács 500 Kutatócsoport néven folytatták. 2020 nyarán a csoportot támogató magánszemélyek és közszereplők elhatározták, hogy a kutatások támogatására létrehozzák a Mohács 500 Csata- és Hadszintérkutató Egyesületet (M500). A kutatást végző szervezetek száma 2021. augusztus 29-én bővült, s egyúttal nemzetközivé is vált, hiszen a JPM, a PPKE, a Duna-Dráva Nemzeti Park (DDNP) és az M500 mellé egy együttműködési megállapodással az eszéki Arheológiai Múzeum Osijek is csatlakozott. A csatatérkutató-projekt azonban nem lehetett volna teljes a már ismert tömegsírok további vizsgálata nélkül, ugyanis az eddig felfedezett öt, az 1526-os csatához kapcsolódó tömegsír egyike sem került teljes feltárássra. A fenti okokból a csatatérkutató-projektet 2009 óta vezető Janus Pannonius Múzeum 2019 őszén elfogadta a DDNP felkérését, hogy végezze el a 2026-os 500. évfordulóig a Mohácsi Történelmi Emlékhely területén található tömegsírok egy részének régészeti feltárását. A kutatásba bevonták a Magyar Természettudományi Múzeumot mint antropológiai vizsgálatokat végző partnert. 2020 augusztusában Bertók Gábor vezetésével és a DDNP, valamint a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával megkezdődött az 1976-ban III. számmal azonosított sír feltárása. A sír felszínének megtisztítása, azaz a felső „vázréteg” megközelítőleg egy hónapos bontási munkálatai után a kutatásba bekapcsolódott a Szegedi Tudományegyetem Embertani Tanszékének munkacsoportja is Dr. Pálfi György vezetésével.

A TÖMEGSÍROK KUTATÁSÁNAK TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEI

A mohácsi csata eddig ismert tömegsírjait 1960-ban találták meg Sátorhelytől keletre, igaz, akkor már másodjára. Hogy mikor volt az első alkalom, azt csak találgatni lehet. Annyi bizonyos, hogy a Rákosi-rendszerben a déli határon épített „erőrendszer” egyik lövészárkának ásása során bolygatták meg az egyik tömegsírt, ugyanakkor annak nincs nyoma, hogy bármilyen hivatalos bejelentés érkezett volna ekkor a Janus Pannonius Múzeumhoz. Az csak 1960-ban történt meg, melynek eredményeként Papp László az április 6-i terepbejáráson embercsontokat talált a Gesztenyés úttól délre a lucernaföldön (PAPP 1960, 237).

A feltárás azonban csak szeptemberben kezdődött el, így az őszi esőzések megérkezéséig Papp László az előkerült két tömegsír (I. és II. számú) régészeti feltárását nem tudta befejezni, holott célja az lett volna,

¹ Janus Pannonius Múzeum/Pázmány Péter Katolikus Egyetem, e-mail: bertok.gabor@jpm.hu

² Janus Pannonius Múzeum, e-mail: nemenyi.reka@jpm.hu

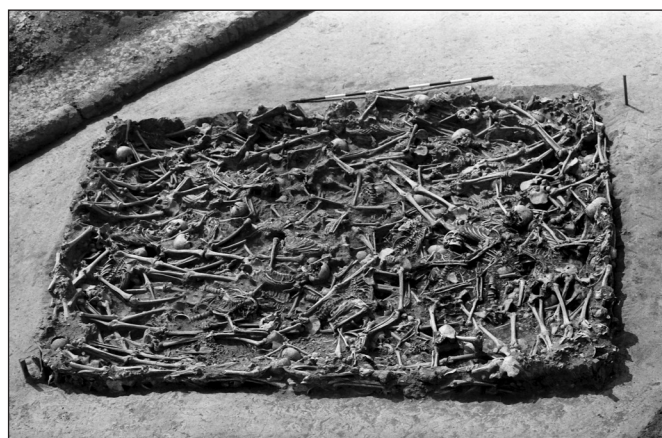
³ Szegedi Tudományegyetem Embertani Tanszék, e-mail: palfigy@bio.u-szeged.hu

⁴ Janus Pannonius Múzeum, e-mail: simon.bela@jpm.hu

hogy ezek teljes feltárása megtörténjen (PAPP 1960, 250). A tömegsírok méretéből adódóan azonban csak azok kiterjedését tudta megállapítani, a felső csontréteg megtisztításával és az ott talált régészeti leletek (érmek, párizsi kapcsok) felszínre hozásával. A csontréteg vastagságát az oldaluknál mélyített aknák segítségével sikerült tisztázni. A tárgyi leletanyag segítségével lehetett biztosan datálni, s a mohácsi csatához kötni az emberi maradványokat. Munkája során antropológusi segítséget is kapott, így a felszínre kerülő csontmaradványokon talált sérülésekből arra a következtetésre jutott, hogy nem kizárólag a csata, hanem a táborot őrző és lemészárolt emberek maradványaira is bukkant (PAPP 1960, 237–250). A fennmaradt dokumentumok tanúsága szerint Papp László egy téglából készült védőépületet szeretett volna emeltetni a csontok fölé, hogy a feltárást később könnyebben tudja folytatni, azonban erről le kellett mondania. A védőépület helyett földdel töltötték vissza a sírokat és följük dombot emeltek.

A következő fejezet 1975-ben jött el a tömegsírok feltárásnak történetében. Ekkor ugyanis a közelgő, 450 éves évfordulóra készülve – állami szinten – egy emlékhely kialakításáról döntöttek. Egy parkot és a hozzá tartozó földbe mélyített fogadóépületet szerettek volna építeni, ahol a park közepén a már ismert két tömegsír helyezkedett volna el. A kivitelezési munkák az év őszén indultak meg, melynek során október végén Kárpáti Gábor régész a gépi földmunkát felügyelve egy újabb tömegsírra bukkant (III. számú). Ez utóbbi sír feltárása az időjárási körülmények miatt abban az évben már nem indulhatott meg. A szóban forgó sír az első két sírt magába foglaló mesterséges domb közepétől délkeletre, 19 m távolságban került elő. Az építési munkák azonban folytatódtak, melynek következtében 1976 februárjában – ugyancsak a humuszréteg gépi nyesése közben – egy újabb (IV. számú) tömegsír került elő. Ez szintén déli irányban, de 25 méterre fekszik a fent említett ponttól (MARÁZ 1977, 1). Az 1976 tavaszán kezdődött régészeti kutatómunka az augusztusi átadás közelsége miatt már eleve azzal a felvetéssel indult, hogy Papp László módszere a helyes: a csontokat a helyükön kell hagyni. Mivel biztosak voltak abban, hogy a teljes régészeti feltáráshoz nem lenne elegendő az idő, a fenti magyarázatot kegyeleti okokkal is igyekeztek alátámasztani (MARÁZ 1977, 2–3).

A Maráz Borbála vezette csapat így állt neki az első kettőnél kisebb tömegsír kutatásának 1976. április 12-én, miközben a park locsolóberendezése számára ásott árokkal szerencsés módon előkerült az V., lényegesen nagyobb tömegsír, az emlékpark közepétől 50–60 m távolságra, északra. Így már három helyen dolgozhattak a régészek, és sikerült is határidőre mindegyik sír felső vázrétegét megtisztítani, illetve azok mélységét megállapítani (1. kép). A feltárást során hasonló leletanyag látott napvilágot, mint ami Papp László kutatása során került elő, így zömmel párizsi kapcsok és zsinórvégek (MARÁZ 1976).

1. kép. A III. számú tömegsír az 1976-os feltárást idején
(készítette: Maráz Borbála, JPM Régészeti Osztály
Fotótár; ltsz. 9627)

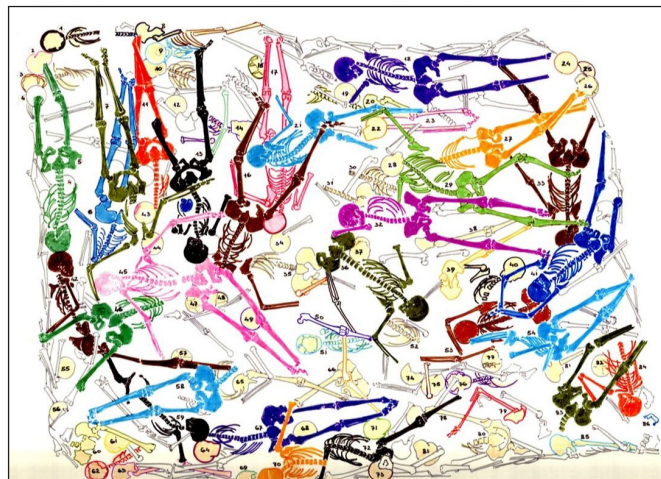
RÉGÉSZETI MÓDSZERTAN, TAPASZTALATOK, MEGFIGYELÉSEK, LELETEK ÉS AZOK JELENTŐSÉGE

A III. számú, megközelítőleg 3,5 x 4,5 méter alapterületű tömegsír eredetileg a szántási mélység alatt feküdt. Eredeti mélységét egyelőre csak hozzávetőlegesen ismerjük; ahogy azt az első – 1976-os, részleges – feltárást alapján megállapították, a szélein kb. 70 cm vastagon feküdtek a csontvázak. A testeket helyenként sorokban, de összességében rendszertelenül dobálták be a gödörbe, így egyesek arccal lefelé, mások hanyatt, megint mások az oldalukra fordulva fekszenek, de előfordulnak egészen kicsavart testhelyzetű, illetve csonka vázak is. Mivel az egymásra dobált testek lágy szövetei az idők folyamán elbomlottak, a tömegsír berogyott, tömörödött, s ma homorú, közepe felé kissé mélyülő képet mutat. A testek közé csak

minimális föld keveredett, a bomlás során felszabaduló gázoknak köszönhetően az anatómiai rendben levő vázak részben átrendeződtek, így a csontok az üres helyeket kitöltve pedig szintben is elmozdulhattak. A tömörödés eredménye, hogy sűrű rétegekben fekszenek egymáson a testek, ami egyúttal azt is jelenti, hogy egyes esetekben kb. 10–15 cm vastagságban akár három-öt holttest különböző részeit is megtalálhatjuk.

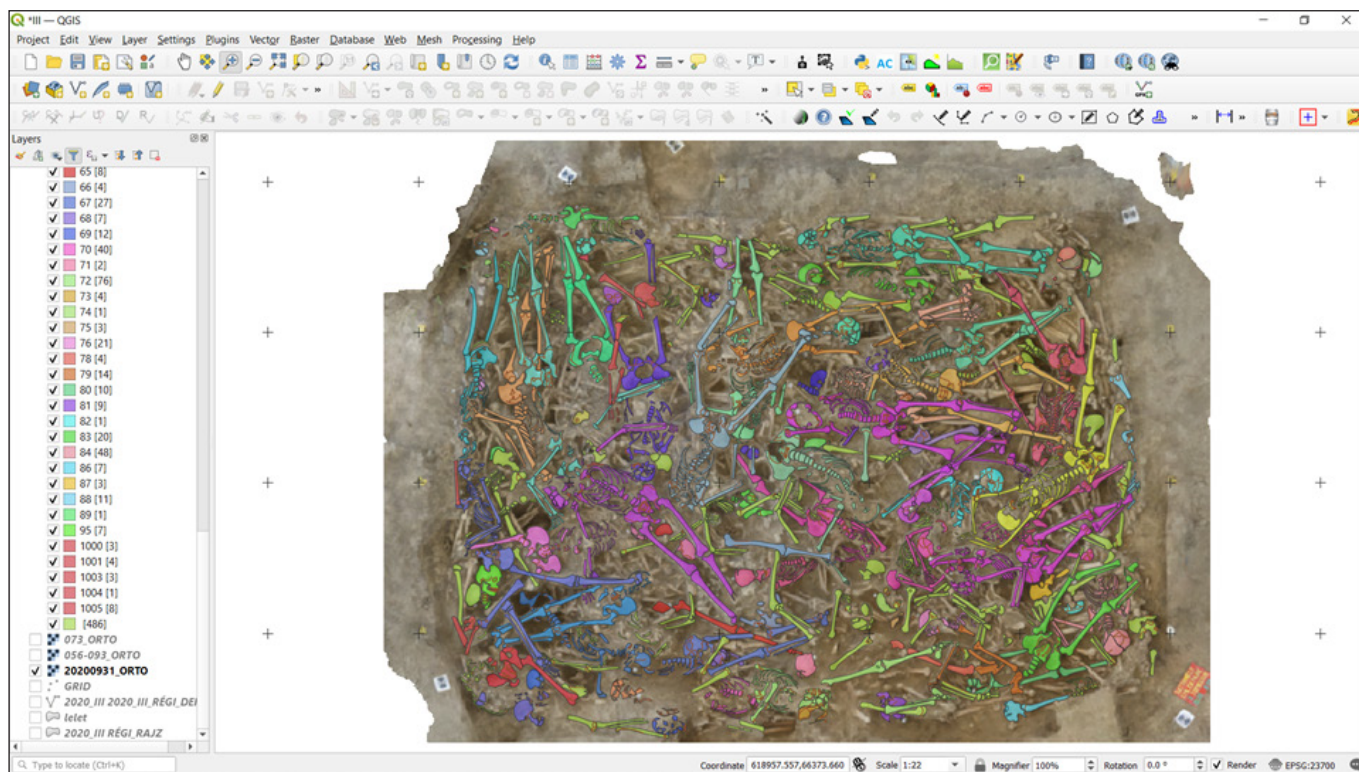
A mostani feltárás módszertana és célja is alapvetően más, mint a Papp László által 1960-ban, majd Maráz Borbála vezetésével 1976-ban végzett munkálatoké. A fő különbség alapvetően az, hogy a korábbi alkalmakkor egyszer sem volt cél a sírokban található emberi maradványok kiemelése, csupán a sírok felszínének, illetve esetenként oldalának láthatóvá tétele. Az így kibontott felületek dokumentálása a korban elérhető legjobb módszerekkel történt, amelyek akkor a mérethelyes kézi rajz, a szöveges leírás és a (fekete-fehér) film alapú fotódokumentáció volt. Mint az már fent kiderült, mind Papp László, mind pedig Maráz Borbála is fontosnak tartotta a sírokban talált emberi maradványok, illetve a sír értelmezése szempontjából antropológus bevonását a feltárásba. Az 1960-as feltárás során Papp László Bartucz Lajos segítségével, az 1976-os ásatások során pedig Maráz Borbála K. Zoffmann Zsuzsanna közreműködésével jutott arra a következtetésre, hogy a csontmaradványokon látható sérülések alapján a sírokban fekvő elhunytak feltehetőleg jórészt a táborban lemészárolt katonák és civilek lehettek. K. Zoffmann Zsuzsanna ugyanakkor figyelmet fordított arra is, hogy vizsgálatainak egyes eredményeit a szöveges leírások mellett színezett rajzzal is kiegészítse, melyen a sír felső részén azonosítható egyéneket elkülönítette és egyedi azonosítószámmal is megjelölte (2. kép).

Az első, 2020-as ásatási szezon első lépésként a korábbi feltárási állapot elérése volt a cél, azzal a lényeges különbséggel, hogy a tömegsírt most nem bontottuk körbe, kizárólag a felszínét tisztítottuk meg a ráhalmozott földtől. A régészeti finombontás eredményeképpen feltárult az 1976-os állapot, a felszínen lévő vázak pedig megkapták a korábbi azonosítószámukat (1–86). Következő lépésként ki kellett választani azokat a vázakat, amelyek legfelül fekszenek, így a legkönnyebben hozzáférhetőek. A korábbi, részleges feltárások munkálatainak menetét vizsgálva, s egyúttal abból okulva, kezdettől egyértelmű volt, hogy a régészeti munkába elengedhetetlen antropológusok bevonása, hiszen a különböző helyekre keveredett testrészek azonosítása, összepárosítása speciális szakértelmet kíván. Az is hamar világossá vált, hogy a sír bontásának dokumentálása kivitelezhetetlen kézi rajzos dokumentálás mellett. Míg 1976-ban csupán egyetlen, a sír letisztított felszínét, felső „vázrétegét” ábrázoló rajz elkészítésére volt szükség, addig esetünkben akár százas nagyságrendet is elérheti a részlet- illetve összrajzok száma, amely az amúgy is időigényes, bonyolult feltárást végletesen elnyújtotta volna. Szerencsés módon mára rendelkezésre állnak olyan új technológiák, amelyek kiváltják, sőt, pontosabbá és nagyságrendekkel gyorsabbá teszik a dokumentálást, egyúttal sokkal több, visszakereshető információt őriznek meg a feltárás során tulajdonképpen visszaállíthatatlanul szétbontott sírról. Magának a sírnak a bontása sem csupán hagyományos eszközökkel, mint pl. bontókéssel, ecsettel, lapáttal történt és történik: kipróbálásra, majd alkalmazásra is került egy, a helyszínen megépített, gyűjtőtartályos elszívó berendezés is, amely a csontok között fellazított és átvizsgált föld eltávolítását gyorsítja meg jelentős mértékben. A JPM munkatársai a III. számú tömegsír teljes feltárásának dokumentációs munkálatait – az Ásatási Bizottság jóváhagyásával – a szöveges, az egyes egyéneket egyedi sírként is kezelő leírást is tartalmazó sírlapok mellett elsősorban digitális fényképekkel végezték. Így a fényképek alapján készített felszínmodellek és mérethelyes, felületi képek (ún. valódi ortofotók) alapján, helyszíni digitális rajzolással, Quantum GIS térinformatikai

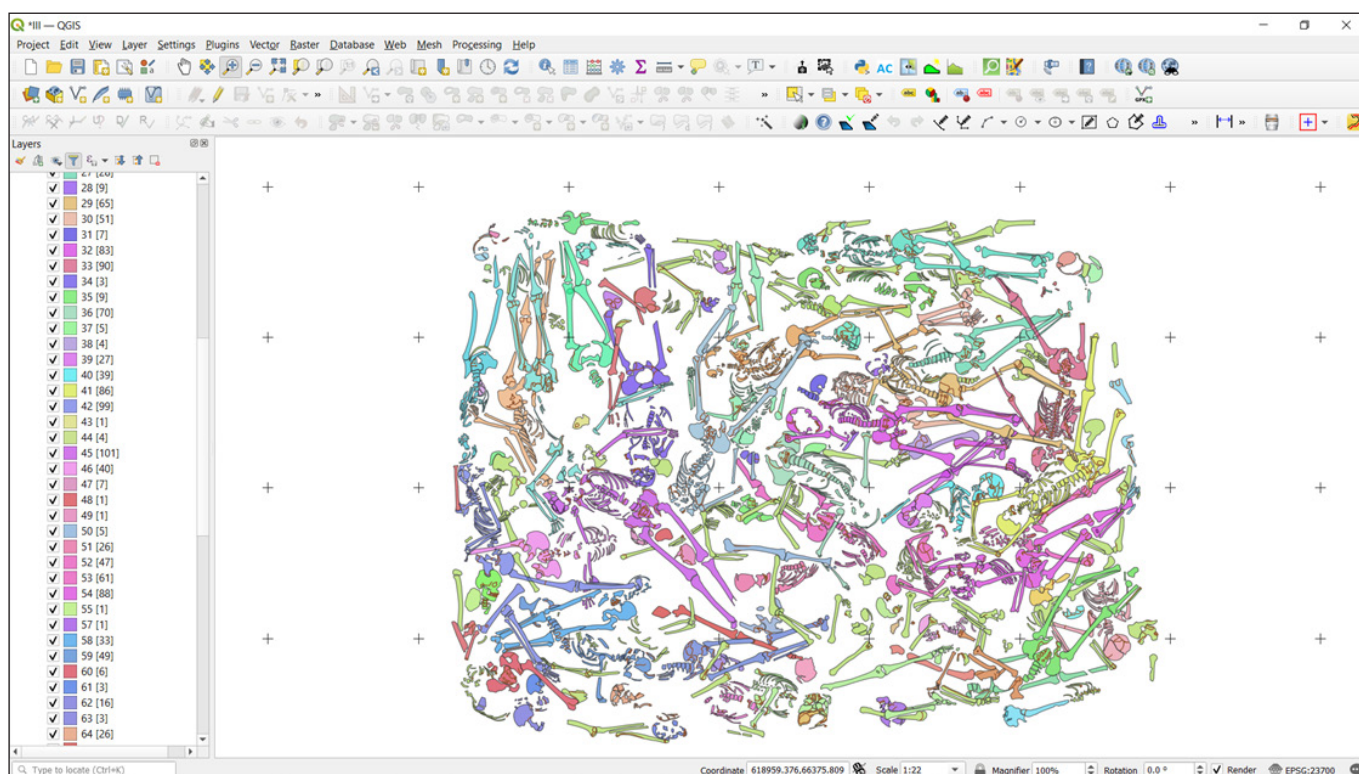

2. kép. Az 1976-os feltárás összesítő rajza
(Készítette: Sümeghy Gyöngyvér)

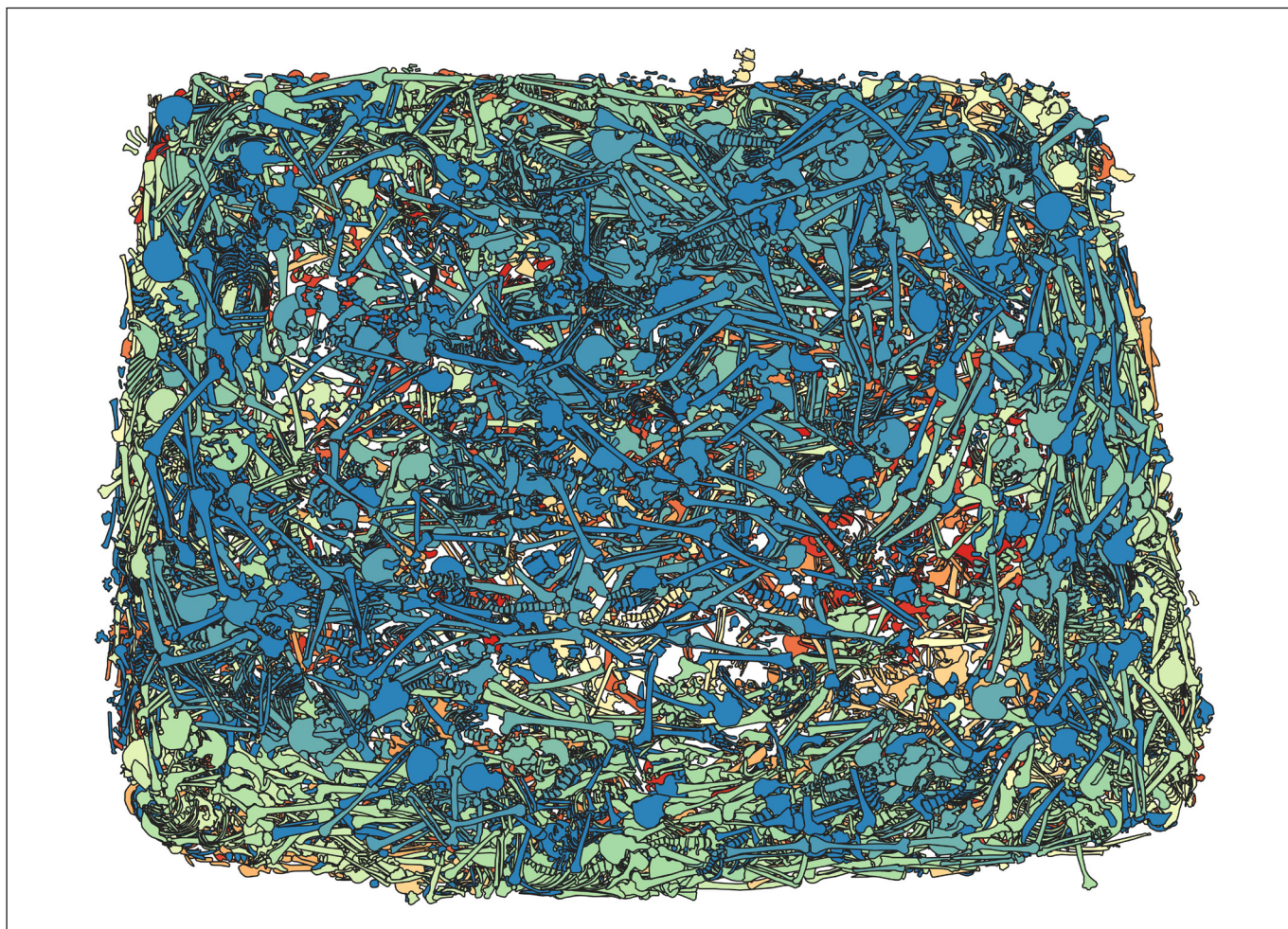
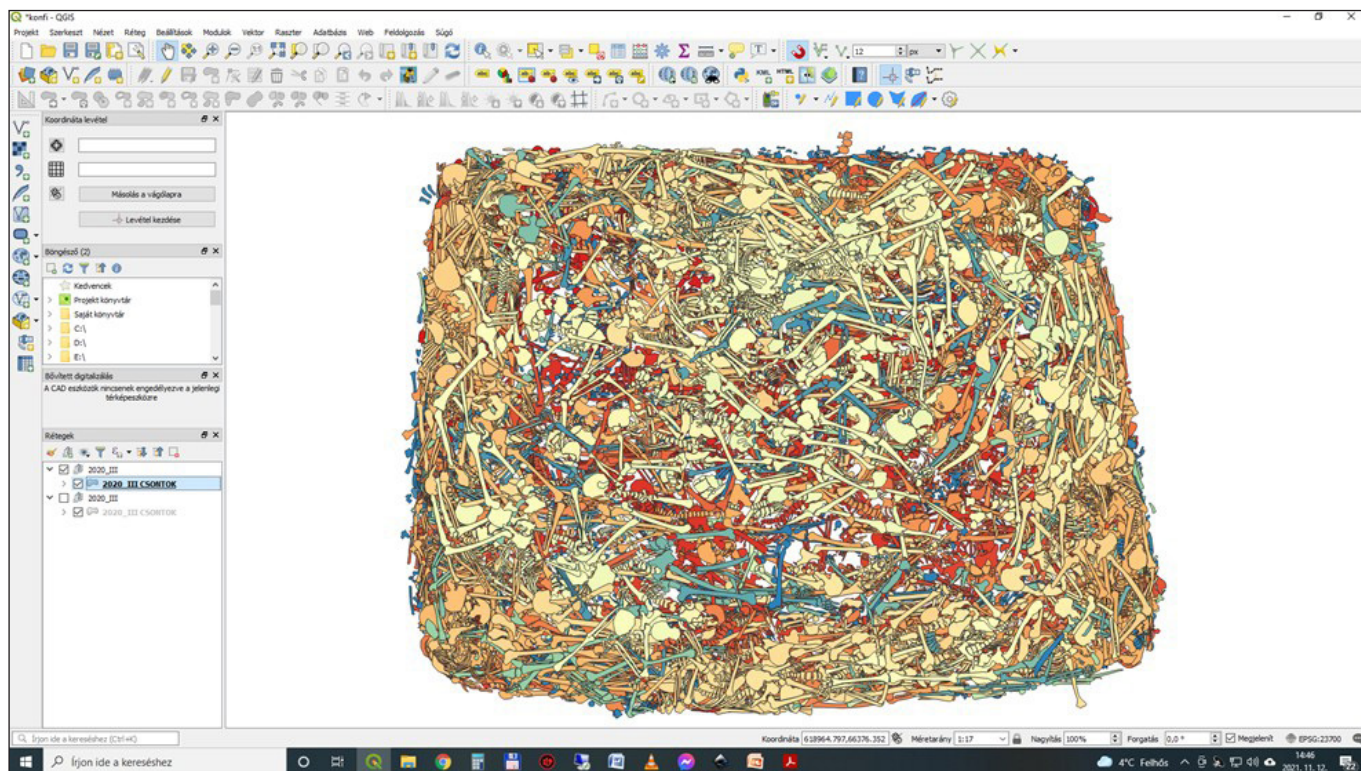
programban, EOVS koordinátarendszerben végzik a felmérést, ahol az egyes rajzi elemekhez azonosító és leíró adatokat is csatolnak (3–6. kép). Ez lehetővé teszi az egy egyénhez tartozó, de eltérő időben kiemelt részek összekapcsolását.

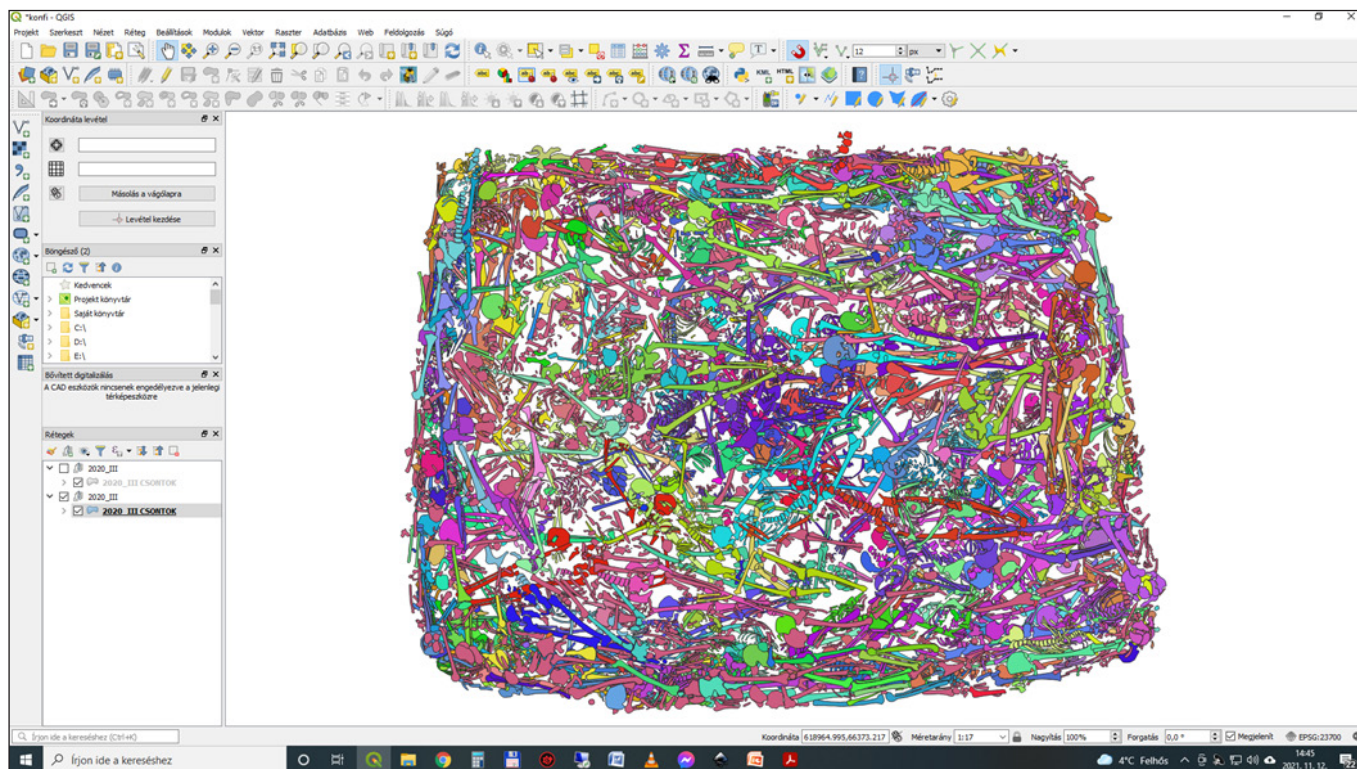
3. kép. A sírbontás egy korai állapotának megjelenítése QGIS térinformatikai szoftverben. A kép háttérében a digitalizálás alapját szolgáló egyik mérethelyes ortofotó, előtérben az egyénenkénti színezéssel ellátott, digitalizált rajz. Az ortofotót készítette: Bertók Gábor és Simon Béla. Rajz: Bojtár Erzsébet és Simon Zsófia (2020 október)

4. kép. A 3. kép rajzi rétege

5. kép a–b. A sírrajz 2021-es végállapota. A vörös-sárga-kék színskála kiemelési sorrend szerint. (vörös: legrégebbiek, kék: legutóbb kiemelték)

6. kép. A sírrajz 2021-es végállapota. Színezés egyénenként, véletlenszerűen kiosztott színekkel

Az első két ásatási szezonban (2020, 2021) azonosított személyek száma továbbra sem állapítható meg pontosan, de meghaladja a háromszázat. A feltárás dokumentációjának alapját az 1975–76-os kutatás során kiadott egyedi azonosítók képezték, ezt a számozást folytattuk 2020-ban, majd 2021-ben is. Azonban az egymást esetenként kölcsönösen átfedő, illetve más maradványok által takart, egyszerre ki nem emelhető egyének, illetve az elsőre nem összekapcsolható, de egyénileg azonosítható maradvány-együttesek miatt a számozás függetlenné vált a kiemelt, illetve kiemelésre váró egyének számától. Mindez egyúttal azt is jelenti, hogy nem lehetséges az egyes egyének egyszeri alkalommal történő kiemelése, majdnem minden esetben valamely ponton félbe kell hagyni a feltárást, hogy eltávolításra kerülhessenek az átfedő maradványok. Éppen ezért a térinformatikai adatbázist és a szöveges dokumentációt kezelő és bővítő régészek folyamatos együttműködésben állnak az azonosítást és bontást végző antropológusokkal és régészekkel, visszakeresve a szükséges korábbi állapotot, ezzel segítve a felszedendő maradványok értelmezését.

A sírból előkerülő tárgyi leletanyag legnagyobb részét a kisebb, ruházathoz kapcsolódó tárgyak képezik. Ezek többsége a korábbi feltárások során is nagyobb számban előkerült, rézötvszövetből készült párizsi kapocs és zsinórvég. Ahogy arról már Papp László is beszámolt (PAPP 1961, 101), a feltárt tömegsírokból több, a ruházat összekapcsolására szolgáló, „pápaszemes, páros rézkapocs” került elő, esetenként vászondarabkákkal együtt. A huzalból készült, formára hajtogatott, majd laposra kalapált kapocsokból a 2020-as feltárási idejében 18, a 2021-es ásatás során további 62, különböző formájú és méretű példány (7. kép) került elő.

7. kép. Párizsi kapcsok különböző formai típusai a III. tömegsírban (fotó: Pápay Kornélia)

8. kép. Szövetmaradvány egy párizsi kapocs felületén
(fotó: Pápay Kornélia)

9. kép. Lövedék a tömegsírból (fotó: Haramza Márk)

10. kép. Aranyforint, in situ
(fotó: Szabó Máté)

A sír alsóbb „rétegeiből” nagyobb számban kerültek elő textilmaradványok is (8. kép). Az egyes párizsi kapcsok felületén cérnamaradványokat lehetett felfedezni, emellett kisebb szövetmaradványok és egy rétegesen összevarrott bőr-textil darabka is felismerhetővé vált az apró törmelékek között. Több bőr és textil rétegből összevarrott darabkán rombusz alakú tű- vagy árnyomok láthatóak, s a lyukakban fellelhető a rétegek összevarrásához használt cérna is, emellett a varrás kezdésének jeleként a csomó is felfedezhető. Az eddig elvégzett anyagvizsgálatok során a legtöbb esetben növényi eredetű szálanyag, azon belül hancsrost, leginkább len, illetve kender került azonosításra.⁵

A fentiek mellett kiemelendő a sírból eddig előkerült három ólomtárgy, melyek nagy valószínűséggel lövedékként (9. kép) azonosíthatók. Ezek közül kettő kisebb torzulásokat szenvedett, 10–12 mm átmérőjű, míg a harmadik jelentősen roncsolódott, valamivel nagyobb űrméretű (de ennek pontos megállapítása csak restaurálás után lehetséges). A fentiek mellett kiemelendő továbbá a 260-as váz bokája mellől előkerült Hunyadi Mátyás aranyforint (HUSZÁR 1979, 109; UNGER 1997, 543) (10.kép).⁶

SÍROK ÉS CSATA

Ha a fizikai valóságot vesszük figyelembe, mely a területen található olyan hadilelet-szóródási foltokat jelentené, amelyekkel kapcsolatban szóba jöhet az 1526-os ütközet, akkor az ismert lehetőségek száma

⁵ Köszönettel tartozunk Pápay Kornéliának, a Janus Pannonius Múzeum restaurátorának, aki a textilmaradványok vizsgálatával segíti munkánkat. A vászonszövésből készült maradványok és összetettebb szövetdarabok szerkezeti elemzése még folyamatban van, a sírból előkerült régészeti leletanyag feldolgozásával együtt kerül közlésre a későbbiekben.

⁶ Köszönettel tartozunk Győrffy-Villám Zsombornak az érme meghatározásában nyújtott segítségért.

meglehetősen korlátozott. Az egyetlen, a modern csataterregészet módszerein alapuló projekt, amely a kérdéssel foglalkozik/foglalkozott eddig, az nem más, mint a JPM 2016 óta folyó. fémdetektoros leletfelderítésen és a leletek térképezésén alapuló kutatása (ld. BERTÓK et al. 2020, 107–118).

E felderítő munka egyik célja a csatarekonstrukciós felvetések által leginkább érintett, egy Mohács-Dályok-Majs-Nagynyárad falvak által behatárolt kb. 60–70 km²-es terület átvizsgálása. A kutatások révén eddig összesen egyetlen olyan helyszínt sikerült azonosítani (a mai Majs község határában), amelyre ráillik Brodarics István leírása.⁷ Adott tehát egy késő középkori–kora újkori leletet felmutató településnyom, melynek egyik vége a síkságot határoló domborhoz kapcsolódik, s észak-északkelet felől nézve valószínűleg látható volt felette/mögötte a dombon egy templom. Ez a terület egy főleg ólomlövedékekből, de egyéb, ugyancsak a korszakba illő tárgyakkól álló hadileletszóródási folt gócpontja is egyúttal. (BERTÓK, HARAMZA & NÉMETH 2020; NÉMETH 2021).

A fent leírt, kb 1.5–2 km²-re kiterjedő helyszín viszonylag távol, légvonalban kb. 4 km-re esik az ismert tömegsíroktól. Ugyanakkor – eddig ugyan nem teljes, de széleskörű – kutatásaink alapján köztük hadirégészeti szempontból üres terület található. Hozzá kell tennünk ehhez azt is, hogy mára sikerült részletesen átvizsgáljunk az ismert tömegsírok körüli, nagyjából 1 km²-es területet is, ahol semmiféle hadileletet nem találtunk.

A fentiek tükrében elmondható, hogy a sírok értelmezése kapcsán az eddig felvetett három teória közül, miszerint a sírokban fekvő halottak

- a fő ütközet;
- a tábor védelmében elesettek;
- illetve a hadifoglyok csata utáni módszeres kivégzésének áldozatai,

a legkevésbé valószínű, hogy a fő ütközet halottairól lehet szó. Nem sok érvet lehet felhozni ugyanis amellet, hogy miért hurcoltak vagy hurcoltattak volna el kb. 2000 halottat temetést végző oszmán török haderő illetékesei több kilométerre (de akár csak 500 m-re) az esemény helyszínétől.

A régészeti leletanyag szempontjából vizsgálva az ismert csatateret és a III. tömegsír leletanyagát a legfontosabb kapcsolódási pontot jelenleg a sírban található két darab 11–12 mm átmérőjű ólomlövedék adja. A III. tömegsír 1526-os mohácsi csatával való kapcsolata nem vitatott, tehát a benne lévő tárgyak sírba kerülésének ideje sem: a csata utáni napokban kerültek oda. Lehettek övön maradt löszeres zacskókban, de sebesülten kivégzett katonák testében is. Ami kiemelendő azonban velük kapcsolatban: méretük pontosan beleillik abba az űrméret-kategóriába, amelyhez a Majs melletti csatamezőn talált lövedékek közel kétharmada is tartozik, azaz a 10–15 mm közötti sávba (BERTÓK, HARAMZA & NÉMETH 2021, 134, 9–10. kép); Ezáltal egyértelmű elutasító választ adhatunk arra a kritikára, miszerint a csatamezőn talált kisebb méretű lövedékek 1526-ban nem voltak használatban (PAP N. ET AL. 2019, 242).⁸

Maradt tehát a sírokkal kapcsolatban két további, az elsónél jóval valószínűbb értelmezési lehetőség. A feltárás első időszakában kiemelt, illetve szemrevételezett csontvázak alapján 2020 őszének végére az az általános előzetes vélemény fogalmazódott meg a feltárást végző mintegy tucatnyi szegedi antropológus részéről, hogy a gödörbe dobált halottak túlnyomó többsége aránylag fiatal (18–40 év közötti) férfi volt, de kis számban serdülőkorú fiúk, idősebb férfiak és egy-két nő holtteste is közéjük került. Barbár mészárlás nyomait, tömeges, halált okozó vágásokra utaló csontsérüléseket, valamint a tetemek minden kegyeleti szempontot nélkülöző elföldelésére és speciális bomlási körülményekre utaló jelenségeket figyeltünk meg. A feltárás első heteiben a tömegsírnek olyan részein dolgoztunk, ahol a kiemelt csontvázak között aránylag több volt az ifjú korú áldozat maradványa. Ez megerősítette a K. Zoffmann Zsuzsanna „Az 1526-os mohácsi csata 1976-ban feltárt tömegsírjainak embertani vizsgálata” című tanulmányában megfogalmazott feltételezést: bizonyos elsőre is látható fejsérülések és az aránylag jelentős számú fiatal (hátrahagyott apródok, szolgálók?) alapján az itt elföldeltek nagyobb valószínűséggel a török katonák által lekaszabolt „magyar szekértábor” áldozatai lehettek. Papp László már 1960-ban felvetette a „tábor-teóriát” a csatára

⁷ Az egyetlen, ismert történeti adatokkal nem összeegyeztethető információ a Brodarics által leírt „kis falu” neve.

⁸ A lövedékek kaliberének időrendi problematikájához összefoglalóan ld. BERTÓK, HARAMZA & NÉMETH 2020, 127–131.

utaló régészeti leletek (fegyver-, páncéltöredékek, lövedékek, patkók stb.) hiánya miatt (PAPP 1960; K. ZOFFMANN 1982). Létezik azonban egy harmadik, korábban háttérbe szorult lehetőség is: a csata utáni tömeges kivégzés, amelynek emlékét mind a magyar, mind a török források megőrizték (PAPP 1962). Brodarics visszaemlékezésében és az oszmán nyelvű korabeli leírásokban is egyértelmű utalást találunk arra, hogy Szulejmán szultán nem engedélyezte a hadifoglyok megtartását, és a csata harmadnapján (1526. augusztus 31-én) tartott győzelmi díván alkalmával kétezer fő körüli hadifoglyot kivégeztetett (BRODARICS 1983).

Papp László elsősorban a csatára utaló régészeti leletek hiánya miatt gondolta a tábor halottait az emlékhely első két tömegsírjában. Véleményéhez K. Zoffmann Zsuzsanna is csatlakozott a III., IV. és V. tömegsír felszíni antropológiai elemzése után, elsősorban a vélhetően sisak nélküli egyének fejsérülései és a fiatalok csontvázmaradványainak előfordulása alapján. K. Zoffmann Zsuzsanna számos halálos perimortem sérülést tárgyal 1982-ben megjelent munkájában, elfogadva azok csata közben (vagy a tábor védőinek lekasabolása közben) való bekövetkeztének valószínűségét. Nem rejtette azonban véka alá bizonytalanságát néhány sokszoros vágás bekövetkeztének körülményeit illetően (K. ZOFFMANN 1982).

A Mohácsi Nemzeti Történelmi Emlékhely III. számú tömegsírjának 2020. őszi feltárása különlegesen új helyzetet teremtett az 1960-as és 1976-os részleges feltárásokhoz képest. A felszedés során a látókörünkbe kerültek azok a korábbi felszíni vizsgálatok során egyáltalán nem, vagy csak nehezen megfigyelhető vágott sérülések, amelyek kivitelezése csatahelyzetben nagyon nehézkes vagy elképzelhetetlen. Ilyenek többek között a párhuzamosan, többször átvágott nyaki gerincvelőre utaló nyakcsigolya- vagy mandibula-sérülések. Ezek a sérülések a koponyák alsó részén, illetve a koponyák alatt, takarásban lévő állcsontokon, csigolyákon bukkantak elő. Mivel a csontanyagok felszedésére sem 1960-ban, sem 1976-ban nem kerülhetett sor, ezeket a sérüléseket sem Bartucz Lajos, sem K. Zoffmann Zsuzsanna nem láthatta, nem tanulmányozhatta. A III. számú tömegsír 2020. december elején bekövetkezett téliesítésének idejére a feltárásban részt vevő szinte valamennyi antropológus találkozott az egyébként csata-helyzetben is elszenvedhető sérülések mellett olyan sérülésekkel, amelyek védekezni nem tudó, letérdeltetett emberek hátulról/felülről történő lenyakazására utalnak. A kivégzést végző személy pedig olykor többször is lesújtott, átvágva hol a nyaki gerincet, hol a koponyaalap csontjait, hol mindkettőt. Sok esetben a már halott áldozat fejére mérhettek további csapásokat, vélhetően a brutális vérfürdő során.⁹

A mohácsi csata kutatására vonatkozó legújabb kutatási eredményekhez és publikációkhoz összefoglalóan lásd:

<https://www.mohacs.btk.mta.hu/publikaciok>

<https://abtk.hu/hirek/1561-a-mohacs-1526-2026-rekonstrukcio-es-emlekezet-kutatasi-program-konyvek>

IRODALOM

Bertók G., Szabó M., Haramza M., Szajcsán É. & Simon B. (2020). Mohács 500 csatatérkutató program. In: Haramza M., Kovaliczky G., Bertók G., Simon B., Galambos I. & Türk A. (szerk.). *Eke mentén, csata nyomában. A mohácsi csata kutatásának legújabb eredményei. – New studies and insights on the Battle of Mohács 1526. Tanulmánykötet Szűcs József tiszteletére.* Budapest, 107–120.

Bertók G., Haramza M. & Németh B. (2021). Lövedékek egy “mohácsi csatateréről. In: Haramza M., Kovaliczky G., Bertók G., Simon B., Galambos I. & Türk A. (szerk.). *Eke mentén, csata nyomában. A mohácsi csata kutatásának legújabb eredményei. – New studies and insights on the Battle of Mohács 1526. Tanulmánykötet Szűcs József tiszteletére.* Budapest, 121–142.

Brodarics I. (1983). *Igaz leírás a magyaroknak a törökökkel Mohácsnál vívott csatájáról.* Budapest.

⁹ A lefejezett holttestek alapján ugyanezre az eredményre jutott korábban már B. Szabó János is: B. SZABÓ 2013, 174–176.

B. Szabó J. (2013). *A mohácsi csata*. Budapest.

Huszár L. (1979). *Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute*. Budapest.

K. Zoffmann Zs. (1982). *Az 1526-os mohácsi csata 1976-ban feltárt tömegsírijainak embertani vizsgálata*. Budapest.

Maráz B. (1976). A mohácsi csatatér régészeti leletei. In: *A Mohácsi Történelmi Emlékhely*. Pécs. (Rotafüzet, oldalszámozás nélkül)

Maráz B. (1977). Nagynyárad-Sátorhely. *Archaeológiai Értesítő* 104, 273 = *Régészeti Füzetek* I/30 62–63.

Németh B.(2021). A mohácsi csata kiskaliberű kézi lőfegyvereinek kérdéséhez I. In: *Hadtörténelmi Közlemények* 2021/1 (2021), 167–227.

Pap N., Kitanics M., Gyenizse P., Szalai G. & Polgár B. (2019). Sátorhely vagy Majs?: Földvár környezeti jellemzői – a mohácsi csata centrumtériségének lokalizálása. Sátorhely or Majs?: The Environmental Features of Földvár – Localizing the Central Area of the Battle of Mohács. *Történelmi Szemle* 61 (2), 209–246.

Papp L. (1960). A mohácsi csatahely kutatása. *Janus Pannonius Múzeum Évkönyve* 5, 197–251.

Papp L. (1961). *Ásatási napló*. MNM Adattár IV. 1961. 101.

Papp L. (1962). A mohácsi csata halottai. In: Palla Á. (szerk.). *Az Országos Orvostörténelmi Könyvtár közleményei* 24. Budapest, 35–50.

Unger E. (1997). *Magyar Éremhatározó* I. Budapest 1997.